

Use of Fruit Names in Uzbek Medical Euphemisms and Medical Teachings

Hojiyeva Nigina Hayot qizi

Teacher of Bukhara State University

Annotation: *In this article, we discuss the use of fruit names in both Uzbek medical euphemisms and in the medical teachings of adults, as fruit names are an integral part of the Uzbek lexicon. Descriptions of fruits and their medicinal properties are given in the works of our ancestors Zahiriddin Muhammad Babur's "Boburnama", Muhammad Husayn ibn Muhammad al-Aqili's "Mahzan-ul-adviya", the great physician Abu Ali ibn Sina's "Laws of Medicine". 'prepared on the basis of a comparison with the commentary by means of reefs and fertilizers.*

Keywords: *medical euphemisms, medical teaching, fruit, integral part, fruit name.*

O'zbekistonning noyob tuproq-iqlim sharoiti, bir yilda o'rtacha 320 kunning quyoshli bo'lishi, to'rt faslning izchil almashinuvi yuqori sifatli meva va sabzavotlar yetishtirish uchun ham qulay tabiiy imkoniyatni tuhfa etadi. Pirovardida qishloq xo'jaligi mavsumi yangi ko'katlar tabiiy sharoitda yetiladigan mart oyining dastlabki kunlaridan boshlanib, ta'bir joiz bo'lsa, butun yil mobaynida to'xtamaydi. Ya'ni bozorlarga uzum, qovun, xurmo va behining kechki navlari yetkazib beriladigan dekabr oyining boshiga qadar sarxil meva-sabzavotlar taqdim qilinadi.

Ekspertlarning e'tirof etishicha, bizning sharoitimizda yetishtirilgan meva-sabzavotlar tarkibida tabiiy shakar, amino va organik kislotalar, salomatlik uchun zarur mikroelementlar va oziq-ovqat ratsionida o'rnini almashtirib bo'lmaydigan turli biologik moddalarga boyligi bilan ustun turadi. Zotan, qadimda Ibn Sino turli kasalliklarni davolash uchun, avvalo, meva-sabzavotlar hamda turli giyoh va o'simliklardan foydalangan.

Mevalarning shifobaxshligi ularning nomlari orqali turli efimik birliklarda, tibbiy o'gitlarda ham o'z ifodasini topgan. Jumladan, *olma bor yerdan kasallik qochadi*, deydi shifokorlar va olmani *kasallikni haydovch meva* sifatida tavsiya etishadi. Chunki olma qon tarkibidagi xolesterin miqdorini pasaytirish xususiyatiga ega. Uning po'stlog'i saraton kasalligining oldini olishda foydali hisoblanadi. Olmaning po'stlog'i bilan yeyishga harakat qilish zarur. Bu tarzda iste'mol qilish orqali organizmga kvertsetin va vitamin C kiradi.

Tarvuzni bilganlar *ortiqcha vazn kushandasi* deyishadi. Tarvuz tarkibida oziq moddalar bilan birga **V 1, V 2, C** vitaminlari, karotin, qand mavjud. Ular organizmda moddalar almashinuvi va ovqat hazm qilish tizimini yaxshilash imkonini beradi. Issiq kunlarda ko'p miqdorda *tarvuz yeyish orqali ortiqcha vazn muammosidan qutulish* mumkin.

Banan sportchilarning mevasi hisoblanadi. Chunki u insonga energiya bag'ishlash xususiyatiga egadir. Sport maydonchasida bir yarim soat tinimsiz shug'ullanish uchun ikkita banan yeyish kifoya qilar ekan. Buni tadqiqotlar ko'rsatmoqda. Uning tarkibida V 6 vitamini mavjud bo'lib, u qondagi

glyukoza miqdorini me'yorlashtirib, kayfiyatni yaxshilaydi. Banan kamqonlikda yordam beradi. Kaliy moddasi yurak faoliyatini va organizmdagi suv balansini yaxshilaydi¹.

Chilonjiya jumrutoshlar oilasiga mansub bo'lib, bo'yi 2,5 metrdan 6 metrgacha yetadigan ulkan daraxtdir. Danakli, dumaloq yoki cho'ziqroq shakldagi mevasi sentabr oyida pishib yetiladi. U qadim zamonlardan **xosiyatli ne'mat** sifatida qadrlanadi. Tabobatda bundan ikki ming yil oldin bir qator kasalliklar chilonjiya yordamida davolangani buning dalilidir.

Muhammad Husayn ibn Muhammad al-Oqiliyning "Maxzan-ul-adviya" kitobida yozilishicha, behi bosh og'riqlarini qoldirib, yurakni mustahkamlaydi, jigar va me'da ishini yaxshilab, ishtahani ochadi, og'izdagi noxush hidni yo'qotadi. U lohas bo'lganda, ich ketganida, sariq kasalida ham foyda beradi. Shuningdek, tanaga noxush qon quyilishining oldini oladi. Zero, **behi bog'lar shohidir**.

Buyuk tabib Abu Ali ibn Sinoning yozishicha, yong'oq yaprog'i shirasi iliq holda quloqqa tomizilsa, yiringlashning oldi olinadi. Qobig'ining quyultirilgan shirasi tomoq og'rig'ini bosib, yo'talga malham bo'ladi. Qovurilgani kindik ustiga qo'yilsa, ichak og'riqlarini bosib, ich ketishini to'xtatadi... Ibn Sino ta'biricha, **yong'oq ming dardga darmon meva** sanaladi.

Bobur "Boburnoma"da shunday yozadi: "*Yana bir Marg'ilon dur, Andijonning g'arbidadur, Andijondin yeti yig'och yo'ldur. Yaxshi qasaba voqe bo'lubtur, pur ne'mat; anori va o'ruqi asru ko'p – xo'p bo'lur. Bir jins anor bo'lur, "dona kalon" derlar, chuchukligida zardolu mayxushlig'idin andak choshni bor. Samnon anorlarig'a tajreh qilsa bo'lur. Yana bir jins o'ruk bo'lurkim, donasini olib, ichig'a mag'z solib quruturlar, 'subhoniy' derlar, bisyor lazizdur*".

Boburshoh hazratlari va uning avlodlaridan qolgan tarixiy va madaniy meros hanuzgacha jahon xalqlarini hayratga solib kelmoqda. Bobur hazratlari yana yozadilar: "*Kobul viloyati to'rtinchi iqlimindur. Kobul va kentlarida sardseriy mevalardin uzum va anor va o'ruk va olma va bihi va amrud va shaftolu va olu va sanjid va bodom va yong'oq qo'ptur. Men olu - bolu niholini keturub ekturubmen, yaxshi olu – bolular bo'ldi va hanuz taraqqiyda edi. Garmseriy mevalar misli norunj va turunj va amluk va nayshakar La g'monottin keltururlar. Kobulning rivochi xo'p bo'lur, bihi bila olusi ham yaxshidur. Bodringgi dag'i yaxshi bo'lur. Bir nav uzum bo'lur, obi angur derlar, xeyli yaxshi uzumdir. Mast chog'irlari bo'lur. Xoja Xovard Said Domani ko'hiyning chog'iri tundluq birla mashhurdir. Agarchi holo taqlid birla andin ta'rif qiladurlarki: "Lazzati may mast donad hushyoronro chi haz"*².

Meva nomlari tibbiy urjuzalarga ko'chgan o'rinlar ham uchraydi. Masalan,

1) *Hakim Nosir Hisrav aytadi:*

Kasi ku barkashid in didan sar,

Basoni xastau shaftoluyi tar.

Du chashmi mo chu bu unnob xasta,

Hamisha xastavu bar kun nishasta.

Ya'ni,

¹ Ma'lumotlar <https://zarnews.uz/> dan olindi.

² Zahiriddin Muhammad Bobur Boburnoma. Yangi asr avlodi. – Toshkent -2018 –B.698.

(Kim u ko'zini o'z yumolgan,

Go'yo yangi shaftoli ichidagi danak kabi.

Ikki ko'zimiz go'yo ikki chilonjiyda danagi kabi,

Xasta bo'lib qon ichida o'tiribdi.)

2) *Xurmo mag'zi. Qadimgi shoirlardan biri aytadi.*

Shirin koxist hujra raxta bar o',

Yakdona mustatili nosufta bar o'.

Yoki dahlizist anbar o' karda safid.

Yoki misli siynachok xasta xufta bar o'.

(Bir chiroyli saroyki, ichida hujrasi bor,

Hujrada teshilmagan bir cho'zinchoq dona bor.

Yoki bir dahlizdirki, ichini oq qilganlar,

Yoki bir siynaki chok bemor unda uxlab yotibdi.)

Bu kabi misollarni ko'plab keltirish mumkin.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, o'zbek tibbiy evfemizmlarida ham, ulug'larning tibbiy o'gitlarida ham meva nomlarining qo'llanilishi meva nomlari o'zbek tili leksikasining ajralmas, uni boyituvchi qismi ekanligini ko'rsatadi.

Xalq og'zaki ijodida, o'zbek poetik matnlarida meva nomlaridan ramz sifatida foydalanish qadimdan bor. Badiiy matnlarda meva nomlarining ramz sifatida qo'llanilishi o'zbek tili imkoiyatlarining kengligi, jozibadorligidan dalolatdir. Mevachilik leksikasini til nuqtayi nazaridan yig'ish, o'rganish, jumladan, ularning nomi, xususiyati, shakl-shamoyili, ma'za-ta'mi kabilarning metonimik va metaforistik nomlanishi har bir xalq o'zining yashash tarzi, dunyoqarashi asosida mevalar dunyosini ko'rishiga asos bo'lishini dalillaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hayitmetov A. Navoiy lirikasi.– Toshkent, 2015.–B. 8-65.
2. Bafojev B. Ko'hna so'zlar tahlili.–Toshkent , 1987.(9-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-25-29 -31- betlar).
3. Qodirov A.A. O'zbekiston tibbiyoti. Darslik. –T.: Abu Ali ibn Sino nomidagi tibbiyot nashriyoti, 2004.–B.3.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 томли. 2-том. – Т.: ЎЗМЭ, 2006. –582-б.
5. Mahmud Hasaniy. Qadimiy bog'dorchilikning izohli lug'ati. – Toshkent "O'zbekiston" 2016.
6. Ходжиева Н. Х. ЛЕКСИКА ФРУКТА В ЛИРИКЕ АЛИШЕРА НАВАИ //Современная наука: актуальные вопросы, достижения и инновации. – 2021. – С. 148-150. 4.
7. Hojiyeva N. Some comments on the pomegranate lexema //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – Т. 6. – №. 6. 5.
8. Yuldasheva D. N., Khojiyeva N. K., Yusupova D. Y. Fruit vocabulary is an integral part of the vocabulary of the folk language //Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka. – 2021. – Т. 1. – №. 2.